

LUOKKATEORIOIDEN LINJANVETOJA

Pertti Hynynen

Hynynen, Pertti. 2011. Luokkateorioiden linjanvetoja. *Sosialismi.net* 28.3.2011. Saatavilla osoitteessa http://sosialismi.net/kirjasto/Hynynen_-_Luokkateorioiden_linjanvetoja.pdf

Luokan käsite tarkastelee yhteiskunnallista työnjakoa ja eriarvoisuutta. Tässä se kuitenkin kilpailee muiden kollektiivisten identiteettien kuten erityisesti sukupuolen, sukupolvien ja etnisten kuulumisten kanssa, joiden merkitys on ollut kasvamaan päin. Silti työhön liittyvä luokkajako on voitava nähdä muiden erojen takaa. Tämä eriarvoisuus ei ole vain yksilöiden eroja vaan jakautumista kerrostumiin liittyen hyvinvoinnin, resurssien ja vallan jakoon. Luokan käsite antaa näille eroille jo poliittista näköalaa, kun tapahtuu vaeltamista työväen suuntaan mutta myös erottautumista pois. Muutokset objektiivisessa todellisuudessa heijastuvat sitten toimintaan.

Artikkeli tarkastelee linjanvetoja **Marxista** lähtien ja kehitystä kohti polarisoitumista. Teoria polarisoitumisesta kohtasi ensin talonpoikaiston ja sitten keskiluokkien ongelman. Uusi vaihe alkoi 1970-luvulla ”uudesta työväenluokasta”. Keskustelussa nousivat esiin erityisesti **Nicos Poulantzas** ja **Erik Olin Wright**. Jälkimmäinen vertaili viimeksi vuonna 2009 eri luokkateorioiden – marxilainen, weberiläinen ja stratifikaatio – antia nykyiseen yhteiskunnalliseen eriarvoisuuteen. Lopuksi tarkastellaan vielä historiallisia yhteyksiä, jotka viitoittavat linjaa kohti prekariaattia.

MANIFESTIN TYÖVÄENLUOKKA

Julistaessaan nykyistä Marxin paluuta nuori (s. 1983) italialainen tutkija **Diego Fusaro** päätyy toteamaan, ettei palkansaajien työväenluokka kuitenkaan voi olla mikään ”yleinen” luokka (Fusaro 2009, 165). Hän ei siis palaa siihen Marxiin, joka näki proletariaatin historian subjektina ja **Hegelin** maailmanhengen kaltaisena. Enää ei olisi henki tekemässä työtä vaan työläiset. Hegeliläisittäin on ollut tapana mystifioida työväenluokkaa eli kunnioittaa ylistämällä niitä, joilla ei ole ”muuta menetettävää kuin kahleensa”. Tämän filosofis-metafyysisen proletariaatin tehtäväksi sitten jäi vallankumouksellinen harppaus kommunismiin. Tällä kommunistisen manifestin työväenluokalla ei kuitenkaan ole jatkuvuutta tarkasteltaessa luokkien kehitystä. Se oli suurta uskoa vallankumousvuoden 1848 alussa ja nimenomaan radikaalin demokratian viestinä silloisia vallanpitäjiä vastaan.

Tuosta julistuksesta oli pitkä harppaus nousevaan työväenliikkeeseen, jonka perustana oli palkkatyöläisten sosiologistaloudellinen luokka. Sen osalta nousi pian kysymys työläisaristokratiasta. **Friedrich Engels** ja myöhemmin muut liittivät käsitteen elintason nousuun. Engels itse artikkelissaan *Neue Zeitissa* 1885 näki työväenluokassa eri kerrostumia, kun tehdastyöläisten asema oli sosiaalisen lainsäädännön johdosta parantunut. Suuriin ammattiliittoihin järjestäytyneet työläiset aloilla, joilla aikuisten miesten työ oli hallitsevassa asemassa, olivat pystyneet parantamaan asemaansa selvästi. Silti oli suuria työläisjoukkoja, joiden asema oli

edelleen kurja. ”Työläis aristokratian” keksiminen mahdollisti edelleen uskon myös kurjistumisteoriaan.

Marxin luokkakäsityksiä kiteyttäessään Erik Olin Wright aloittaa siitä, mihin *Pääoman* kolmas osa lopussa katkeaa, kun se erottelee maanomistajissa (*Grundeigentümer*) viinitarhojen, pellon, metsän, kaivosten ja kalastusvesien omistajat (Marx 1976, 869). Wright tulkitsee tuota yht’äkkistä lopetusta ja Engelsin kommenttia ”tähän keskeyty käsi kirjoitus” (*Hier bricht das Ms. ab.*) ”surulliseksi” ja kehnon kohtalon saaneeksi (*ill-fated*) (Wright 1985, 6, 8). Saman aikakauden kotimaisen Luokkaprojektin *Suomalaiset luokkakuvassa* ei tee tästä numeroa (Blom ym., 1984, 14), mutta kieltämättä käsi kirjoituksen päättyminen tuollaiseen luetteloon tuntuu oudolta.

Marx ei siis päässyt systemaattiseen esitykseen luokan käsitteestä, mutta Wrightin mukaan hänen teoksensa olivat täynnä luokka-analyysiä kahden ongelman ympärillä: Ensimmäkin niistä on luettavissa abstrakti rakenteellinen kartta luokkasuhteista ja sitten toiseksi teoksissa on analyysiä konjunktoureista koskien luokkia toimijoina. Edellistä on hänen teoreettisissa töissään, joissa esimerkiksi tulevat esiin hyvin polarisoituneet erottelut vastakohtaisuuksista, kuten viimeisenä porvariston ja proletariaatin vastakohtaisuus.

Vaikka ei-polarisoituneisiin asemiin ajoittain viitataan näissä abstrakteissa keskusteluissa luokkasuhteista, ei niille koskaan anneta tarkkaa teoreettista statusta ja niitä yleensä käsitellään kuin niillä olisi pelkkää perifeeristä merkitystä. (Wright 1985, 7.)

Jälkimmäistä tarkastelutapaa on Marxin historiallisissa ja poliittisissa töissä kuten *Louis Bonaparten brumairekuun kahdeksastoista*. Niissä poliittisia suhdanteita tarkastellaan hyvin monimutkaisena näyttämönä ja luetellaan kymmenkunta kerrostumaa aatellisista lumpenproletariaattiin¹. Niitä kuvaillaan, ei systematisoida.

Marx kyllä ennakoiki kapitalismin kehittyvän kohti luokkajaoon polarisoitumisen kasvua. Näin todetaan paitsi *Kommunistisessa manifestissa* niin myös *Pääoman* kolmannen osan lopussa, mutta sielläkin puhutaan ettei luokkajako ”nouse puhtaana esiin” (*nicht rein hervor*) (Marx 1976, 868). Puhe on siis tendenssistä. Kirjoituksissaan Marx puhuu pikkuporvaristosta usein ”transitionaalisenä” luokkana ja olettaa talonpoikaiston hajoavan (Wright 1985, 8). Wrightin mielestä tuo ero kahden tason välillä kapenisi ja siten luokka-analyysin abstraktit ja konkreettiset käsitteet lähestyisivät toisiaan. Silti sadan viime vuoden kehitys on vakuuttanut ”monet marxilaiset” (Wright) siitä, että käsitys tendenssistä kohti luokkasuhteiden radikaalia polarisoitumista ei ole oikea.

¹ *Lumpenproletariat* on *Kommunistisen manifestin* suomennoksessa käännetty ”ryysyköyhälistöksi”.

Kapitalististen periaatteiden oletettiin toteutuvan myös maataloudessa samoin kuin teollisuuden ja työväenluokan kehittymisen kohdalla eli johtavan pienviljelyn kukistumiseen. Engels tuli vuonna 1894 kertoneeksi tämän linjan paradoksin eräässä viimeisistä kirjoituksistaan *Talonpoikaiskysymys Ranskassa ja Saksassa* (Marx & Engels 1959, 183). Sosialistit Ranskassa olivat todistelleet, että

sosialismin periaate edellyttää talonpoikaisen pienomistuksen suojelemista tuholta kapitalistisen tuotantotavan vallitessa, vaikka kirjoittajillekin on aivan selvää, että tuo tuho on kiertämätön.

Samoin ajatteli **Karl Kautsky** vuoden 1892 *Erfurtin ohjelmassa*, mutta hänkin lähestyi uusia arvioita vuosisadan vaihtuessa, kun Saksan eteläosassa alettiin ymmärtää maatalouden pienomistuksen säilymistä. Ranskassakin maatalouden pienomistus säilyi ja sosialistijohtaja **Jean Jaurès** täsmensi vuosisadan vaihteessa, etteivät sosialistit ole koskaan ajatelleet johtaa väkivalloin talonpoikaista omistusta kommunismiin. Sen sijaan luultiin, että pelkkä suurtilojen esimerkki johtaisi talonpoikia luopumaan ”palstatilojen kulttuurista”. Nämä ajatukset eivät täsmentyneet ja Suomenkin kokemukset osoittivat, että proletariaatin ja maaseudun köyhän väen liitto toimi vain erityisissä historiallisissa olosuhteissa. Kuriositeettina mainittakoon, että Yhdysvalloissa sosialistipuolueen suurin kannatus 1920-luvulla oli Oklahomassa, missä itsenäisten pientilojen elämäntapa oli joutumassa suurtilojen kapitalistisen keskittymisen alle.²

Työväenliike kantoi itseään pitkään ”tuottavan työn” varassa mutta sitten käsitteen teho alkoi vähitellen hiipua. Tosin 1970-luvun keskustelun johtaviin nimiin kuulunut Nicos Poulantzas määritteli vielä työväestön ahtaasti käyttämällä yhtenä perusteena tuottavan ja tuottamattoman työn eroa. Siten kaupan palveluksessa olevat eivät hänen luokittelussaan olleet työläisiä (Poulantzas 1975, 205). Tämän päivän näkökulmasta tämä tietysti tuntuu aika kummalliselta, mutta Poulantzas lähtee keskiluokasta kutsumalla sitä pikkuporvaristoksi. Ahtaaseen näkemykseen työväenluokasta kuuluu tuottavan työn lisäksi poliittisena kriteerinä ero valvovien ja ei-valvovien asemien välillä ja ideologisenä kriteerinä ruumiillisen ja henkisen työn ero.

Teos *Suomalaiset luokkakuvassa* vertaili 1970-luvun luokkateorioita. Tutkimuksessa löydettiin ’tuottamaton työ’ vielä saksalaisen luokka-analyysiprojektin Projekt Klassenanalysen työssä (Blom ym., 1984, 104–108). Projekti edusti niin sanottua pääomaloogista Marx-tulkintaa ja näki tuottavien työläisten varsinaisena ytimenä konetyöläiset ja heihin liittyvät työläiset koneiden valvonnan, korjauksen ja huollon tehtävissä. Tuottamattomat ovat kierron työläisiä eli eivät tuota lisäarvoa, ”mutta heidän lisätyönsä on riiston kohteena”. Wright kuitenkin korosti ettei tuottavan ja

² Näitä olosuhteita kirjailija **John Steinbeck** kuvasi (erityisesti teoksessaan *Vihan hedelmät*).

tuottamattoman työn erottelu ole mielekäs työväenluokan ja keskiluokan erottelussa. Hän kävi väittelyä Poulantzasin kanssa nähden tämän analyysissä omituisena sen, että yksikin poikkeama puhtaista työväenluokan kriteereistä – tuottava, ei-valvova ja ruumiillinen – riitti siihen, että ryhmä suljetaan työväenluokan piiristä pois. Sen sijaan porvariston erittelyssä oli poikettava kaikkien kriteerien kohdalla, jotta tulisi suljetuksi kapitalistien luokasta pois (Wright 1976). Wright sovelsi tutkimuksessaan ristiriitaisten luokka-asemien käsitettä tarkastellen porvaristoa, pikkuporvaristoa ja proletariaattia. Porvariston ja proletariaatin välillä ovat ristiriitaisessa luokka-asemassa palkatut johtajat ja alemmat johtajat työnjohtajiin saakka. Pikkuporvariston ja proletariaatin välillä ovat ristiriitaisessa asemassa puoli-itsenäiset palkansaajat, joilla on suhteellisen suuri valvontamahdollisuus välittömään työprosessiinsa. Porvariston ja pikkuporvariston välillä ovat pientyönantajat. Työn itsenäisyyden merkitys luokan kriteerinä voi aiheuttaa ongelmia. Tästä esimerkkinä Wright nostaa esiin koulujen talonmiehet ja reittilentojen ohjaajat. Edelliset ovat töissään autonomisempia mutta kertooko tämä riittävästi ohjaajien sijoittumisesta luokkarakenteeseen (Wright 1985, 55). Autonomiia omassa työssä ei siis pidä nostaa kovin keskeiseksi kriteeriksi luokka-asemia määriteltäessä.

Vuonna 1985 Wright veti johtopäätöksen, että ristiriitaiset luokka-asetat sekä yleensäkin uusmarxilainen luokka-analyysi oli syrjäyttänyt ”riiston” (*exploitation*) käsitteen luokkarakenteen käsitteen ytimestä ja korvannut sen ”dominaation” käsitteellä (Wright 1985, 15). Silti hän pyrkii täsmentämään riiston käsitteenä, jotta se toimisi luokkarakenteen tarkastelussa ja nimenomaan ”keskiluokkien” määrittelyssä. Tässä hän käsittelee **John Roemerin** analyysijä³ käsitteen *exploitation* ympärillä, kun sitä sijoitetaan kapitalistien ja proletaarien väliseen maastoon, missä suomenkielinen käännös ”riisto” on ongelmallinen (emt., 67, 99).

TYÖLÄISARISTOKRATIA JA KESKIKERROSTEN KATOAMINEN

Saksan sosiaalidemokraattien *Erfurtin ohjelmassa* 1891 oletettiin pienyritysten sortuvan luonnonvälttämättömyydellä ja puhuttiin katoavista keskikerroksista eli pikkuporvareista ja talonpojista. **Axel Danielsonin** laatimassa Ruotsin sosiaalidemokraattisen puolueen ohjelmassa vuodelta 1897 esitettiin jo poikkeavia äänenpainoja. Ensinnäkin kyllä arvioitiin, että ne pikkuporvarilliset ryhmät, jotka olivat tyypillisiä kapitalismia edeltäneelle tuotannolle – esim. käsityöläinen joka itse omisti työvälineensä, osti raaka-aineensa ja myi tuotteensa – tulisivat

³ Roemerin keskeinen teos oli *A General Theory of Exploitation and Class* (Cambridge, Massachusetts 1982).

katoamaan. Mutta sitten ohjelman mukaan kapitalistinen talous itse loisi uusia välikerroksia. Eli aiemman pikkuporvarillisen itsenäisyyden tilalle astuisivat uudet palkkatyötä tekevät väliryhmät.

Itävallan sosiaalidemokraattisen puolueen kokouksessa 1901 väiteltiin siitä, pitäisikö periaateohjelmasta poistaa maininta lisääntyvästä kurjistumisesta. Poistamisella oli laaja kannatus kokouksessa, mutta **J. Heller** puolusti sitä muun muassa sillä perusteella, että ”juuri pelko suistumisesta alempiin luokkiin johtaa keskikerroksia kamppailuun ja epätoivoon” (*Storia del marxismo*, 42). Näiden välikerrosten epätoivo kasvaa kun ne näkevät pääomien keskittymisen vievän heiltä omaisuuksia. Tämä kokousedustaja J. Heller osui oikeaan mutta tavalla jota ei varmasti itse halunnut – kun ajatellaan natsismin nousua kolmekymmentä vuotta myöhemmin.

II internationaalinen piirissä vakiintunut hyvin kaksijakoinen kuva yhteiskuntaluokkien kehityksestä alkoi vähitellen murtua.

Vladimir Lenin ja bolshevikit kokivat alaproletariaatin tarpeelliseksi voimaksi luokkataistelun kärjistyessä, kun kerran porvaristo lahjoi siirtomaista saaduilla voitoilla työväenluokan ylintä kerrostumaa. Tämä ”lahjonta” selitti Leninin mukaan reformistisen ideologian voimaa. Leninistä voidaan harpata suoraan **Henry Fordiin**, joka päätti maksaa työläisilleen sellaista palkkaa, että työläiset kykenevät ostamaan niitä autoja, joita itse valmistavat. Myöhemmin **Herbert Marcuse** taas näki koko länsimaiden proletariaatin työläisaristokratiana. Marcusen mukaan proletariaatti on ”pettänyt” ja siksi on vaihdettava proletariaattia. Vain toivottomat antavat meille toivoa ja näitä ovat ”rodultaan ja ihonvärittään erilaiset, työttömät ja työkyvyttömät” eli ylipäänsä erilaiset ulkopuoliset laitapuolten ihmiset (Marcuse 1967, 267). Marcusen jatkeeksi maolaiset asettivat toivonsa kolmannen maailmaan sorrettuihin.

Varsin yleiseksi linjaksi I maailmansodan ja lopullisesti II maailmansodan jälkeen vakiintui se, että perinteisen työväestön osuuden vähentymisen ongelma ratkaistiin julistamalla yhä uusia palkansaajaryhmiä työväenluokkaan kuuluviksi. Tähän liittyi myös muutos sivistyneistön yhteiskunnallisessa asemassa, joka sitten johti osan sivistyneistöä vasemmalle ja jopa kommunistiseen liikkeeseen. Tandem-tutkimus kuvasi vuonna 1977 tätä näkymää kohti kapitalismin lopun alkua sen vielä idyllisessä vaiheessa (Tandem, 412–415).

Vielä kommunistisen maailmanliikkeen lehdessä *Probleme des Friedens und Sozialismus* (5. 1960, 55) katsottiin toimihenkilöiden määrän kasvun heijastavan yhteiskunnan loismaista kehitystä, porvarillisen yhteiskunnan rappeutumislmiöitä. Tällainen asenne kuitenkin väistyi jo 1960-luvulla, kun jako tuottaviin työläisiin ja tuottamattomiin toimihenkilöihin jäi vähitellen unhoon. Syvempänä juonteena mentaliteeteissa ja ”rasvanahkaisuudessa” sitä säilyi, mitä ilmensi ranskan sana *ouvrierisme*. Italian kielen *operaismo* oli paljon laajempi käsite.

UUSI TYÖVÄENLUOKKA

Ranskassa **Serge Mallet** hahmotti jo 1960-luvulla teoriaa uudesta työväenluokasta eli työväenluokka jakautuisi kahteen osaan. Ensinnäkin olisi ”uusi työväenluokka, jolla työnsä johdosta edistyneimmillä tuotantosektoreilla on mahdollisuus pohtia asemaansa ja muuttaa sitä” (Mallet 1972). Toinen osa koostuisi perinteisistä ammattitaidottomien tai taidoiltaan vanhentuneiden työläisten ryhmistä, jotka elävät teollisuuden vanhentunutta vaihetta. Mallet suhtautui pessimistisesti näiden perinteisten kerrosten tietoisuuteen. Kun talouden kehitys ei avaa näkymiä eteenpäin niin niistä kehittyy alaproletariaattia, joka on kiinnostunut vain palkkavaatimuksista. Vasemmistopuolueiden ei tule Mallet’n mukaan juuttua näihin kerrostumiin.

Tämä uusi työväenluokka koostuisi hajanaisista ryhmistä teollisuuden tutkimuslaitosten insinööreistä ja johtajista ammattitaitoisiin työläisiin. **André Gorz** oli vielä 1960-luvun puolivälissä samoilla linjoilla, mutta katsoi myöhemmin erehtyneensä automatisaation ja tämän uuden työväenluokan suhteen ja niin hän 1980 halusi jo jättää ”jäähvyäiset proletariaatille” (Gorz 1980, 34). Keskustelussa Mallet’n teeseistä oli **Manuel Bridier** (1972) selvästi toista mieltä eli ei olisi kyse uudesta työväenluokasta vaan uudesta porvaristosta. Tällaiset henkilöt saattavat kritisoida kapitalismia mutta siinä ei ole kyse luokka-aseman yhteisestä tiedostamisesta vaan henkilökohtaisista pettymyksistä uralla ylöspäin. Bridier ei kiistä etteikö tämä ”uusi porvaristo” voisi avustaa jopa sosialismin rakentamista, mutta se voi muodostua vaaralliseksi liittolaiseksi työväenluokalle, koska se pyrkii toteuttamaan sosialismissa nimenomaan omat etunsa.

Vastaavaa keskustelua käytiin Italiassa 1970-luvun puolivälissä maan johtavan sosiologin **Paolo Sylos-Labinin** julkaistua kirjan yhteiskuntaluokista (*Saggio sulle classi sociali*, Bari 1975). Hänen mielestään pikkuporvaristo ei varsinaisesti muodosta mitään yhteiskuntaluokkaa, mutta sillä on hallussaan ”kuten tietyillä pyhimyksillä” se armolahja, että ovat läsnä kaikkialla (emt., 53). Pikkuporvaristoon kuuluvat ovat levittäytyneet yhteiskuntaan kaikkialle kuten ”hiiret juustossa” edustaen poliittista epävakaisuutta ja kulttuurin pinnallisuutta. Kommunistien viikkolehdessä *Rinascitassa* **Gerardo Chiaromonte** käsitteli työväenliikkeen suhtautumista keskikerrokseen ja hänen mielestään työväenliike teki pahoja virheitä välittömästi I maailmansodan jälkeen ja uudestaan 1960-luvun lopulla.

Leonardo Tomasettan ja Sylos-Labinin välillä oli erimielisyyttä siitä mitä Marx sanoi keskiluokista. Tomasetta halusi laajentaa radikaalisti työväenluokan käsitettä, eikä hänen mukaansa Marx ollut erehtynyt väittäessään keskiluokkien katoavan asteittain. Dikotomisen eli kaksijakoisen luokkakäsityksen kanssa ei ole ristiriidassa, että kapitalistin on jaettava osa lisäarvosta kolmansien tahojen kanssa, jotka siis ovat keskiluokkaa. Sylos-Labinin mielestä Tomasetta ajautui ristiriitaan väittäessään Marxin sekä ennustaneen keskiluokkien jatkuvan lisääntymisen että myös niiden

proletarisoitumisen. Marxilla oli erillisiä huomioita keskiluokkien noususta, muttei hän Sylos-Labinin mielestä vetänyt niistä yleisiä johtopäätöksiä.

Nämä ranskalaiset ja italialaiset keskustelut heijastivat hyvin 1970-luvun ristiriitaista vaihetta radikaalien yhteiskunnallisten kamppailujen ja lakkoliikkeiden kuohunnassa. Ranskassa alemman tason OS-työläisten liikehdintä leimasi ilmapiiriä pitkälle 1970-luvulle asti. Italiassa operaistinen liikehdintä kohdisti huomionsa samoihin kerrostumiin. Samalla avautui useita teitä eteenpäin ja myös poispäin työväenluokasta.

WRIGHTIN UUSIA LÄHTÖKOHTIA

Wright (2009) etsii artikkelissaan ”Understanding Class” integroitua analyttistä lähestymistapaa. Vielä 1970-luvun puolivälissä hän näki marxilaisen ja positivistisen yhteiskuntatieteen selkeästi erilaisina paradigmoina. Hän jatkaa edelleen marxilaisen metodin piirissä, muttei enää koe sitä yhteensovittamattomana ”porvarillisen” sosiologian kanssa. Kannatettuaan aiemmin marxilaisen luokka-analyysin yleistä paremmuutta suhteessa kilpailijoihinsa – erityisesti weberiläiseen tutkimukseen sekä yleislinjan stratifikaatiotutkimukseen – niin nyt hän kertoo edustavansa

kantaa että nämä erilaiset tavat analysoida luokkaa voivat kukin edistää parempaa ymmärrystä niistä kausaalisista prosesseista, jotka luovat eriarvoisuuden mikro- ja makroaspekteja kapitalistisissa yhteiskunnissa.

Marxilainen perinne on hyvin arvokas, muttei sillä voi olla monopolia näiden mekanismien määrittelyssä, vaan sen tulee huomioida myös näitä muita paradigmoja.

Stratifikaatiotutkimus käsittelee luokkia yksilöiden ominaisuuksina ja materiaalisina elämänehtoina. Weberiläinen tarkastelee sitä, miten eri yhteiskunnalliset asemat antavat joillekin kontrollia taloudellisten resurssien suhteen sulkien muita pois. Marxilainen näkee luokat hallitsemisen ja riiston mekanismien kautta, jolloin asemat taloudessa antavat joillekin valtaa koskien muiden ihmisten elämää ja toimintaa. Näitä voidaan pelkistää seuraavasti:

Stratifikaatio ja attribuutit: Tässä on suuri joukko ominaisuuksia – sukupuoli, ikä, uskonto, älykkyys, koulutus, asuinpaikka ja maantieteellinen sijainti – joiden kasautuminen yksilöihin on tutkittavana. Suurta huomiota saa tässä koulutus. Pierre Bourdieu nosti tähän joukon kulttuurisia elementtejä eli osaksi luokkarelevantteja yksilöiden ominaisuuksia. Yläluokka tarkoittaa niitä rikkaita jotka asuvat omilla alueillaan kaukana ”tavallisista ihmisistä”, jotka puolestaan pyrkivät elämään kaukana alaluokasta. Rikkaat ovat rikkaita ja toisaalla köyhät ovat köyhiä, koska heiltä puuttuu joitakin yksilöllisiä ominaisuuksia. Kausaalista suhdetta rikkaiden ja köyhien välillä ei ole.

Weberiläinen mahdollisuuksien rajaaminen: Tässä on kyse pääsystä ja toisaalta poissulkemisesta alkaen siitä, että koulutusta rajoitetaan joillekin aloille. Niukuuden hallinta on tässä keskeistä eli jos huomattavasti lisättäisiin koulutusta niin se alentaa kyseisen koulutuksen arvoa. Ehkä tärkein poissulkemisen mekanismi on tuotantovälineiden yksityisomistus. Luokkajako kapitalistien ja työläisten välillä on ominaista sekä weberiläiselle että marxilaiselle perinteelle, mutta edellinen näkee siinä nimenomaan mahdollisuuksien rajaamista. Kuitenkin myös ammattiliitot saattavat rajoittaa pääsyä joihinkin töihin. Rikkaat ovat rikkaita osittain siksi että köyhät ovat köyhiä. Rikkaiden kyky suojella rikkauksiaan aiheuttaa lisää vaikeuksia köyhille.

Riisto ja dominaatio: Tämä liittyy selkeimmin marxilaiseen traditioon, joskin eräät weberiläisetkin liittävät ne luokkakäsitykseensä. Useimmat sosiologit jättävät ne vaille huomiota, eräät jopa kieltävät niiden relevanttisuuden. Dominaatio tarkoittaa kykyä kontrolloida muiden toimintoja. Riisto eli eksploitaatio tarkoittaa taloudellisen edun saamista niiden työstä, joita dominoidaan. Klassinen esimerkki Englannista tarkoitti, että ensi vaiheessa suurmaanomistajat hankkivat kontrollin yhteisiin laidunmaihin estäen talonpoikien pääsyn niille. Toisessa vaiheessa nämä omistajat ottivat osan talonpojista maatyöläisiksi. Riistosta ja dominaatiosta syntyy eriarvoisuus ihmisten kesken, eikä siis ole kyse pelkästä markkinaedusta. Keskeinen luokkajako asettaa vastakkain kapitalistit ja työläiset: ”Muut asemat luokkarakenteessa saavat erityispiirteensä suhteestaan tähän perusjakoon.” Tärkeillä johtajilla on dominaatiovaltaa mutta ovat silti alistettuja kapitalisteille. Korkeasti koulutetuilla asiantuntijoilla ja teknikoilla on sellaista osaamista, että heillä on autonomiaa dominaation suhteen ja voivat vähentää tai jopa neutralisoida sitä, missä määrin heitä riistetään.

KOLMEN LÄHESTYMISTAVAN INTEGROINTIA

Sekä weberiläinen että marxilainen näkökulma korostavat vallan keskeistä roolia tulojen ja varallisuuden eriarvoisuuden selittämisessä, mutta kaikilla kolmella lähestymistavalla on merkitystä luokkarakenteen kannalta. Marxilainen perinne korostaa perusjakoa työläisiin ja kapitalisteihin. Weberiläinen näkee mahdollisuuksien kasaamisen keskeisen merkityksen, kun keskiluokkaiset tekevät erottautuvat laajemmasta työväenluokasta. Stratifikaatio keskittyy niihin prosesseihin, joilla yksilöt valikoituvat eri asemiin luokkarakenteessa tai marginalisoituvat kokonaan. Eli miten yksilöillä on mahdollisuuksia nousta ylempiin keskiluokkaihin asemiin tai joutuvat poissuljetuiksi vakaista työväenluokan töistä.

Wright jakaa Yhdysvaltain luokkarakenteen kuudeksi tasoksi: Ylimpänä on hyvin rikas kapitalisti- ja palkattujen johtajien luokka, joka elää hyvin korkealla kulutustasolla ja suhteellisen vähäisin rajoituksin koskien omaa taloudellisen vallan käyttöä. Toisella tasolla on laaja ja suhteellisen vakaa keskiluokka, joka on ankkuroitunut laajaan korkeamman koulutuksen järjestelmään. Turvallisuus ja tuleva varakkuus on kuitenkin epävarmaa. Kolmannella tasolla on työväenluokka, jossa aiemmin korostui laaja ay-osuus. Sen elintaso ja turvallisuus olivat lähellä keskiluokkaa mutta nyt turvallisuus on selvästi heikentynyt. Edellisen tason alapuolella on köyhä ja epävakaa osa työväenluokkaa, jonka palkat ovat alhaiset ja työpaikat ovat epävakaita. Kilpailu työpaikoista on kovaa ja valtiolta ei ole juuri turvaa. Seuraavana on marginalisoitunut ja kurjistunut osa väestöstä, jolta puuttuu taitoja ja koulutusta sellaisiin töihin, jotka mahdollistaisivat elämän köyhyysrajan yläpuolella. Alimpana tasona on erityisesti rodullisista vähemmistöistä koostuva rodun ja luokan interaktio. Eli rodulliset vähemmistöt ovat yliedustettuina työtätekevien köyhien ja marginaalisten väestöryhmien parissa.

Wright haluaa edetä kohti synteisiä. Monien marxilaisten tapana on ollut retorisesti korostaa marxilaisuuden yhteismitattomuutta ja jyrkkää eroa kilpailijoidensa kanssa, mutta tämä ei ole vakuuttavaa:

Marxilaisuus on voimakas perinne yhteiskuntatieteissä koska se tarjoaa kauas ulottuvia selityksiä tietyille tärkeille ilmiöille, eikä sen takia, että sillä olisi jokin erityinen metodi, joka asettaisi sen erilleen muista teoreettisista virtauksista. (Wright 2009, 115.)

Wright ei torju mahdollisuutta, että tulevaisuudessa onnistuttaisiin formuloida marxilaisuus erityisenä ja kaikenkattavana paradigmana. Kuitenkin nykyisyydessä olisi parempi nähdä marxilaisuus tutkimusohjelmana tiettyihin ongelmiin ja mekanismeihin.⁴

Stratifikaation teoreetikoilla on suuria vaikeuksia, koska he ovat jättäneet kokonaan huomioimatta riiston ongelman tai korkeintaan maininneet ”vajavuuden” (*disadvantage*). Riiston ja dominaation tunnistaminen keskeisiksi luokka-analyysissä merkitsee sen näkemistä, että sosiaalisten positioiden rakenne on nähtävä erillään niistä henkilöistä, jotka näitä positioita täyttävät.

Weberiläisten tehtävä näyttää helpoimmalta, koska he eivät ole pyrkineet luomaan mitään kaikenkäsittävää paradigmaa, vaan ovat voineet omaksua käsitteitä erilaisiin historiallisiin ongelmiin. Toisaalta weberiläiset ovat aina korostaneet vallan tärkeyttä yhteiskunnallisissa rakenteissa, eikä heillä ole ollut vaikeutta erottaa toisistaan henkilöitä ja strukturoituja positioita.

⁴ Tässä voi mainita esim. Wrightin tutkimuksen *Working Class Power, Capitalist Class Interests, and Class Compromise*, University of Wisconsin, April 1999.

Vaikkei eksploitaatio olekaan ollut keskeisessä asemassa weberiläisessä analyysissä, niin ei ole mitään perustavaa estettä sen liittämiseksi mukaan.

Pitäisikö meidän kaikkien siis julistautua weberiläisiksi? Englantilainen sosiologi **Frank Parkin** kirjoitti Wrightia ja eräitä muita vastaan 1979 ”jokaisen uusmarxilaisen sisällä näyttää kamppailevan weberiläinen päästäkseen ulos”. Wright ei vedä tällaista johtopäätöstä omasta pragmaattisesta realismistaan, jossa marxismi säilyy omana erityisenä traditionaan käsitteineen ja mekanismeineen.

ALAPROLETARIAATISTA PREKARIAATTIIN

Onko prekariaatti varsinainen yhteiskuntaluokka vai onko se lähinnä transitionaalista koostumaa yksilöistä, joiden yhtenäistä kohtaloa halutaan vakuutella? Prekariaatti muistuttaa eteerisiä näkemyksiä ”nuorista luokkana” tai ”opiskelijoista luokkana”. Prekariaatti sanoo sanana vähän, jos sillä tarkoitettaisiin vain sitä, ettei talous tarjoa pysyviä kuukausipalkkaisia töitä entiseen tapaan. Epäilyä tällaisen näkemyksen mukaisen ihmisryhmän yhtenäisyydestä aiheuttaa se tilanne, jonka näkemistä ehkä halutaan välttää, eli se että melkoisen suuri määrä nuoria selviää vanhempiensa tuen varassa. Jos tuo tuki huomioidaan, niin erot nuorison keskuudessa kasvavat, koska esimerkiksi maahanmuuttajaperheissä ei tuota tukea riitä lapsille.

Miten prekariaatti sijoittuu luokkateorioiden kontekstissa? Voidaan paremmin ymmärtää, minkälaisesta käsitteestä on kyse, kun sijoitetaan kysymys prekariaatista menneisyyden tilanteisiin. Näemmekö prekaareja **Eero Järnefeltin** vuonna 1893 luomassa taulussa ”Raatajat rahanalaiset” joka kuvaa kaskenpolton kuuminta vaihetta? Taiteilija kuvasi kaskenpolttajia tolstoilaisten aatteidensa hengessä. Raatajat eivät ole itsenäisiä talonpoikia vaan rahanlaista palkattua väkeä, joka saa korvauksen sadon onnistumisen mukaan. Keskellä olevalle tytölle oli raataminen liikaa ja hän kuoli nuorena.⁵ Kai prekaarisuuteen kuuluu se, että valitaan mieluummin hieman vapaampi ja itsenäisempi elämäntapa kuin sitoutuminen isännän komentoon. 1700-luvulla Savossa oli säätyläisillä ja varakkaammilla viljelijöillä pulaa työvoimasta. Sanalla ”loinen” kuvattiin miestä, joka mieluummin sopi talollisen kanssa kaskipalstasta kuin olisi mennyt esimerkiksi pappilaan rengiksi. Yleensä korvaus oli kolmannes tuotosta ja lisäksi piti luvata auttaa talollista töissä kiireisimpänä aikana. Loista tarkoitti myös sana itsellinen ja tästä syntyi savon kieleen sana ”iht’olevaiset”, joka varmaan miellyttäisi paremmin kuin ”loiset”. Luokka-asemaltaan he olivat torppareiden alapuolella mäkitupalaisten tavoin. Järnefeltin taulu kuvaa aikaa tuon vaiheen jälkeen.

⁵ *Suomen taide: Kultakausi*, WSOY, Porvoo 1984.

Talolliset alkoivat 1800-luvun puoliväliin mennessä saada puusta entistä paremmin rahatuloa eikä kaskipalstoja enää annettu entiseen tapaan noille maaseudun köyhimmille. Järnefeltin taulun nimi ”Raatajat rahanalaiset” voi kertoa jotakin tästä murroksesta eli kituuttamisesta kapitalistisen rahatalouden alla.

Seuraava vertaus voisi olla käsite ”lumpenproletariat”. *Kommunistisessa manifestissa* luonnehditaan heitä vanhan yhteiskunnan pohjimmaisten kerrosten passiiviseksi mädäntymistuotteeksi. Tämä alaproletariaatti on jäänyt yleensä vaille huomiota, kun ei haluta nähdä sen eroa suhteessa teolliseen proletariaattiin. Tämä juureton massa kerää mukaansa erilaisia luokastaan suistuneita ja myös rikollisia aineksia. *Manifesti* toteaa, että taantumukselliset voimat ovat usein kyenneet saamaan tätä ”ryyryköyhälistöä” (*Lumpenproletariat*) vehkeilyihinsä. Silti proletaarinen vallankumous tempaa heitäkin mukaansa. Kuitenkin nämä vaikeudet suhtautumisessa liikehdintään tuovat mieleen Engelsin toteamuksen, että ”alaproletariaatti on kehnoin kaikista mahdollisista liittolaisista”. Näin hän toteaa tutkimuksessaan Saksan talonpoikaissodasta (Fusaro, 162). Lumpenproletariaatti vilahtelee myös Marxin *Louis Bonapartessa* kun Bonaparte ”huomaa tämän kaikkien luokkien hylky-, jäte- ja rojuaineksen ainoaksi luokaksi, johon hän saattaa ehdottomasti tukeutua” (Marx & Engels 1958, 244). Tässä siis toteutui Manifestin oletus alaproletariaatin taipumuksesta sortua ”vehkeilyihin”.

Manifestin kieli on kovin jyrkkää ja *Bonapartessa* se liittyy poliittiseen kriisivaiheeseen. Mutta myöhemmin *Pääomassa* Marx puhuu ”kulkuväestä” (1957, 612): ”Se muodostaa pääoman keveän jalkaväen, joka pääoman tarpeiden mukaan milloin heittäytyy sinne milloin tänne. Milloin se ei ole marssilla, on se ’leirissä.’” Heidän työtään tarvitaan erilaisissa rakennustöissä, ojituksissa, tiilitehtailla ja kurjat asuinolot ja kulkutauditkin liikkuvat tämän väen mukana.

Tästä voidaan tehdä pitkä harppaus 1970-luvulle Italian kärjistyneisiin kamppailuihin ja ”taisteluun työtä vastaan”. ”Lumpen” oli **Antonio Negrin** käsitteitä vielä 1970-luvulla ja sana edusti korkeimman asteen poliittista vapautumista kantaen proletariaatin kamppailua varsinaisesti toiminnassa. Näin löytyy luokkataistelua sen marginalisoitumisen rajalla ja *lumpen* erottuu suuresta joukkotyöläisestä, koska se nousee kamppailuun ei pelkästään lisäarvoa vaan työtä vastaan sinänsä. Proletaarisessa marginalisoitumisessa ”syntyy uusia tarpeita, joita ei voida rajata vaatimukseksi palkkatyöstä” (Negri 1976, 64–65). Negrin teoksissa 2000-luvun puolella ei muisteta yhteyttä 1970-luvun lumpeniin, mutta moltituutti eli sakki – tai popula – on astunut sen tilalle

André Gorz edellä mainitussa kirjassaan *Adieux au prolétariat* oli asettanut työstä vapautumisen näköalaksi ”ei-työläisten ei-luokalle”, kun työtä ei enää voida vapauttaa (Gorz 1980, 93). ”Lumpen” oli 1960-luvulla myös Mustien panttereiden käyttämää kieltä ja liittää heidät yhteen

Brasilian VPR-liikkeen⁶ ja Italian autonomia-liikehännän kanssa (sama, 95). Gorzin mukaan nämä ”marginaaliset luokat ovat kumouksellisessa tilassa kun kohtaavat poliisin ahdistelun, joutuvat pois mailtaan, menettävät työpaikkansa ja tulevat ajetuiksi laittomuuden tilaan”. Kokeilut väkivaltaisilla aktioilla eivät Gorzin mukaan kuitenkaan 1970-luvulla tuottaneet muita tuloksia kuin järjestyksenpidon vahvistumista. Nämä vastavoimat siis tuottivat poliisin pamppujen voimalla jonkinlaista ”luokkaa itselleen”, kun luokka itsessään jäi epämääräiseksi. Tämä ”ei-luokka” ei ollut kapitalististen tuotantosuhteiden tulosta vaan se syntyi kapitalismin kriisistä, kun uudet tuotantotekniikat hajottivat vanhoja tuotantosuhteita. Perinteinen työväenluokka on Gorzin mukaan jäänyt etuoikeutetuksi vähemmistöksi.

Prekariaatti löytää itsensä tästä ”ei-luokasta” kuten myös Wrightin edellä kuvatusta kuusitasoisesta luokittelusta, missä varsinaisen työväenluokan alapuolella oli kolme tasoa ja siten jaottelu saattaa yhä enemmän leimata läntisten yhteiskuntien alimpia kerroksia. Yhdysvallat näyttäisi suunnan myös ylimmän rikkaan kerrostuman osalta. Tästä voidaan jatkaa Wrightiin vuonna 1985. Hänen mukaansa weberiläiset määritelmät olivat ’markkinaperusteisia’ määritelmiä luokasta kun taas marxilaiset määritelmät olivat ’tuotantoperusteisia’ (Wright 1985, 72). Jälkimmäisten etusija perustui siihen, että tuotanto olisi jotenkin vaihtoa ja markkinoita perustavampaa yhteiskunnan taloudellisessa toiminnassa. Tästä nousee kysymys, että eivätkö weberiläiset näkemykset anna paremmin näköalaa keskusteluun perustulosta eli ototulosta, kun kaikki olemme mukana markkinoilla? Tämä on myös Negrin näköala realismiin tuolle puolen, jos uskotaan vastikkeettoman perustulon mahdollisuuteen.

LOPUKSI: LUOKISTA JA MUISTA IDENTITEETEISTÄ

Manifestin kielen lähes raamatullinen voima ei enää tenhoa. Proletariaatin suoritus sille *Manifestissa* annetussa roolissa ei enää vakuuta. Tosin se toimii ymmärtämisessä vaikei enää maailman muuttamisessa. Toisaalta ollaan eksyksissä jos ihmiset halutaan nähdä vain yksilöinä omissa kohtaloissaan. Yksilöiden elämästä **Eric Hobsbawm** toteaa, että **Sigmund Freud** on saattanut muuttaa elämiä mutta tuskin hallituksia (Eagleton 2011). Eksyksissä ollaan myös jos ihmiset nähdään vain kuluttajina ja julkisen avun saajina. Näidenkin roolien taustalla tulisi nähdä jonkinlaisia yhteiskuntaluokkia. Wright on joutunut puolustamaan luokkateoreettista tarkastelua sellaista ajattelua vastaan, joka ylikorostaa köyhien nousua luokaksi. Luokat ovat taustalla, koska luokkataistelusta kyllä joku huolehtii: kapitalistit ja managerit joutuvat sen aloittamaan sekä

⁶ VPR – Vanguardia popular revolucionaria. Vuonna 1968 muotoutunut, Kuubaan aatteellisesti suuntautunut liike.

yrittäköhtaisesti että laajemmin. Lisäksi jää jäljelle vain sotaa köyhien kesken kuten keskustelu maahanmuutosta paljastaa. Tämä on viime vuosina korostunut suurkaupunkien ongelmalähiöissä. Luokkarakenne alkaa tulla muutoinkin näkyviin myös seurauksena julkisen vallan roolin vetäytymisestä.

Näihin kehityspiirteisiin voidaan vielä liittää Luokkaprojektin johtopäätöksiä koskien ”porvaristoa palvelevaa luokkaa”. Englantilaiset luokkatutkijat **Nicholas Abercrombie** ja **John Urry** näkivät koulutettujen luokkien massiivisen kehittymisen, mikä sysää työväenluokkaa historiallisen näyttämön laidalle. Tämän ”palvelevan luokan osat kehittävät vaihtoehtoisia poliittisia muotoja, jotka radikalisoivat ulkoapäin työläisiä” (Blom ym., 542). Feministinen ja ekologinen politiikka ovat tästä esimerkkeinä, jotka liittyvät siihen, että palveleva luokka luo omia vaakasuoria kansalaisyhteiskunnan organisaatioita, mikä hajaannuttaa ”kansalaisyhteiskunnassa vallinnutta luokkaperusteista organisoitumista”. Tuo toiminnallisuus itse asiassa toimii hyvin stratifikaation pohjalta, kuten palkkavertailuissa sukupuolten välillä sekä naisten etenemisessä korkeampiin asemiin. Ei marxilaisuutta tarvita naisten nousussa pörssiyhtiöiden hallituksiin. Tässä kohdin voidaan palata edellä mainittuihin stratifikaation attributteihin. Tähän voidaan liittää **Pekka Kososen** viittaus **Adam Przeworskiin**:

luokat eivät ole objektiivisten asemien perusteella annettuja suureita, koska ne konstituivat sellaisten taistelujen tuloksia, jotka eivät määräydy suoraan tuotannon suhteista. Siksi luokkia ei voi pitää politiikkaa ’edeltävinä’ tosiasioina. (Kosonen 1998, 28)

Wright (1985, 287) päätti teoksensa *Classes* pohdiskeluun ”postkapitalismista”. Eli kun kapitalismilla nähtiin olevan moninaisia tulevaisuuksia niin on ”postkapitalistisia yhteiskuntia, joissa on uusia luokkarakenteen muotoja, uusia riiston ja dominaation muotoja”. Tällaista analyysia syntyi Suomessa aikoinaan vähemmän kuin yleensä muissa maissa – siis ennen vuoden 1989 käännettä. Weberiläisistä lähtökohdista käsin se oli helpompaa.

* * *

Tässä kirjoituksessa on esitelty suuntaviivoja pohdinnalle yhteiskuntaluokista ja niiden merkityksestä. Yhteiskuntaluokan käsite on tarpeellinen väline yhteiskunnallisen työnjaon ja eriarvoisuuden tarkastelussa. Ihmisten eriarvoisuudessa ei ole kyse vain yksilöiden eroista, vaan laajemmasta jakautumisesta yhteiskunnallisiin kerrostumiin. Marxilainen yhteiskunnalliseen tuotantoon ja työhön keskittyvä näkökulma on hyvä selitettäessä eriarvoisuutta, mutta on

hedelmällistä täydentää sitä myös muilla näkökulmilla, jolloin yhteiskunnan rakennetta voidaan ymmärtää ja käsitellä monipuolisemmin, myös poliittisten näköalojen kannalta.⁷

LÄHTEET

AA.VV. 1979. *Storia del marxismo II: Il marxismo nell'età della Seconda internazionale*. Torino: Einaudi.

Blom, Raimo ym. 1984. *Suomalaiset luokkakuvassa*. Tampere: Vastapaino.

Eagleton, Terry. 2011. Indomitable, *London Review of Books*, 3.3.2011

Fusaro, Diego. 2009. *Bentornato Marx! Rinascita di un pensiero rivoluzionario*. Bompiani.

Gorz, André. 1980. *Adieux au prolétariat*. Galilée.

Kosonen, Pekka. 1998. *Pohjoismaiset mallit murroksessa*. Tampere: Vastapaino.

Mallet, Serge. 1972. *Die neue Arbeiterklasse*. Berlin.

Marcuse, Herbert. 1967. *Der eindimensionale Mensch*. Berlin

Marx, Karl. 1957. *Pääoma. 1. osa*. Petroskoi: Karjalan ASNT:n valtion kustannusliike.

Marx, Karl. 1976. *Pääoma. 3. osa*. Moskova: Edistys.

Marx, Karl ja Friedrich Engels. 1958. *Valitut teokset, I osa*. Petroskoi: Karjalan ASNT:n Valtion Kustannusliike.

Marx, Karl ja Friedrich Engels. 1959. *Valitut teokset, II osa*. Petroskoi: Karjalan ASNT:n Valtion Kustannusliike.

Negri, Antonio. 1976. *Proletari e stato*. Milan: Feltrinelli.

Poulantzas, Nicos. 1975. *Classes in Contemporary Capitalism*. London: New Left Books.

Probleme des Friedens und Sozialismus 5. 1960.

Sylos-Labin, Paolo. 1975. *Saggio sulle classi sociali*. Bari.

Tandem. 1977. *Demokratian rajat ja rakenteet*. Porvoo: WSOY.

Wright, Erik Olin. 1976. Class Boundaries in Advanced Capitalist Countries. *New Left Review*, July/August 1976.

Wright, Erik Olin. 1985. *Classes*. London: Verso.

Wright, Erik Olin. 2009. Understanding Class. *New Left Review*, November-December 2009)

⁷ Toimituksen yhteenveto.